

Моят Аристотел

„Никомахова етика“

Понятията „справедливост“ и „несправедливост“, както и произтичащите от тях прилагателни „справедливо“ и „несправедливо“, са били обект на разгорещен спор от незапомнени времена. В тази част от книгата „Никомахова етика“ на Аристотел, кръстена на баща му Никомах, се дава определение за това какво е „справедливо“ и какво „несправедливо“. При анализа на неговите разсъждения е важно да се изследва не само тяхната теоретична вярност, но и тяхната приложимост в съвременността, защото дори и най-блестящото теоретично знание би било безполезно, ако не може да се обвърже с реалността.

Началото на откъса започва с аксиома, според която справедливото предразположение на душата кара човек да прави и желае справедливи неща. Същото отрежда за несправедливостта: несправедливото предразположение на душата кара човек да прави и желае несправедливости. Това Аристотел противопоставя на способностите и знанието, защото с едно и също знание и с една и съща способност човек може да извърши две противоположни неща: например един лекар със своите познания по медицина може както да помага на хората и да ги лекува, така и да ги убива. От друга страна, при едно и също предразположение на душата това е невъзможно, защото човек се стреми действията му да са в унисон с предразположението на душата. По този начин Аристотел поставя основата за последвалите си разсъждения. Той приема, че човекът, който вярва, че е справедлив, няма да започне да върши несправедливи според своя светоглед неща. Това обаче се отнася единствено и само при разглеждането на действията на този човек от самия него, защото от един страничен наблюдател този самоопределил се „справедлив“ човек може да върши несправедливости.

Направено е наблюдението, че едно нещо може да се дефинира чрез неговите антоними, от което следва, че сложните и многозначни неща трябва да имат сложни и многозначни антоними. Това е така, защото от антонима трябва без допълнително знание да може да бъде изведена неговата противоположност, а това е възможно само и единствено тогава, когато той е също толкова сложен и многозначен. От това, заключава Аристотел, следва, че ако дефинираме справедливостта по няколко начина, ако я направим сложно понятие, то несправедливостта също ще трябва да е такава.

На базата на този закон Аристотел поставя дефиницията си за справедливост чрез нейната противоположност. Несправедливият е определен като закононарушителя, користолюбеца и постъпващия несъразмерно човек. Впоследствие Аристотел показва с примери, че користолюбецът винаги постъпва несъразмерно (алчният иска да задели за себе си повече от отреденото му), докато несъразмерно постъпващият невинаги е користолюбец (човек може да отреди несправедливо повече блага на някого, без да получава той самият някаква облага). Поради това несправедливостта става закононарушение и несъразмерност, защото користолюбието е просто част от

несъразмерността. От това следва, че справедливият ще е този, който се подчинява на закона и постъпва съразмерно.

Справедливостта като подчинение на закона, казва Аристотел, е „съвършена добродетел.“ Чрез нея човек върши добро за полиса и общността, в която живее, и се облагородява не само извършителят на действието, а и някой друг. Това, за съжаление, не е вярно в настоящето. Има много примери за закони, които не само не помагат, а дори и пречат на държавата и интересите на хората в нея. Пример от настоящето е забраната за употреба и търговия с наркотици в САЩ. Въпреки интуитивното съждение, че това намалява тяхната употреба, на практика това не се случва, а единствено корупцията и организираната престъпност расте. Повтаря се историята със закона за забрана на алкохолни напитки в САЩ от 1920 до 1933, когато точно този закон причинява възхода на мафията и небезизвестният Ал Капоне. Законите против наркотиците са само един от многобройните примери за закони, които влошават обстановката и работят против интересите както на държавата, така и на нейното население. Това, от своя страна, означава, че дадената от автора причина подчинението на закона да е добродетел, е погрешна, защото приема за даденост законодателството да е перфектно.

От друга страна, трябва да се постави въпросът дали в една идеална държава с идеални закони, които водят само и единствено до всеобщо благо и възход, е възможно хората да бъдат справедливи дори когато се опитват да го спазват безусловно. Този парадокс може да бъде изобразен със следния пример: да приемем, че аз и мой приятел седим на пейка и от дървото над нас падне ябълка в ръката ми. Нека приемем, че всички хора на земята живеят според идеални и справедливи закони, които изискват еднакво помагане от всички за всички, защото единствено по този начин никой няма да бъде ощетен. Нека приемем, че аз познавам от света единствено приятеля си и че двамата живеем в пълно неведение за околния свят. Следователно за мен всички хора на света сме аз и той, затова бих дал половината от ябълката на него, а другата половина бих задържал за себе си. По същия начин и той, ако получи ябълка, би следвало да даде половината на мен. Ами ако има трети човек? Ако трети човек ни види нас двамата как стоим на пейката, без аз или моя приятел да знаем за него, и ябълка падне в ръката на този трети човек, за него справедливо би било да остави за себе си третинка от нея, а останалото да раздели между нас. Така справедливото става различно за различните гледни точки. Ако аз и моят приятел не бяхме в неведение за този трети човек, тогава нашата справедливост би станала като неговата и ние бихме били справедливи в очите на този трети човек. Следователно единственият начин да бяхме постъпили по един и същи начин, по един справедлив начин, би бил да можем да знаем същото като него. Но това не се ограничава само до трима. Винаги може да се появи четвърти, неосъзнат за останалите човек. Неговата справедливост би била да раздели своята ябълка на четири. По този начин могат да се прибавят хора до безкрайност, всеки с нова справедливост. Всеки от нас трябва да знае същото като всеки друг, за да може да постъпи по справедлив начин, който да е справедлив не само за извършителя, но и за всички останали участници. Това в крайна сметка при наличието на милиарди хора по планетата изисква капацитет на познание, неимоверно надхвърлящ човешкия. Следователно изпълнението на тази върховна справедливост е невъзможно. От друга страна, никой от

нас не би успял да раздели ябълката на няколко милиарда парчета и след това да раздаде по една част на всеки човек по света, което означава, че дори хората да бяхме всезнаещи, ние пак не бихме били в състояние да бъдем справедливи. Затова трябва да се открие нещо, което да се възприема по един и същ начин от всички, независимо какво е знанието на отделните индивиди. Единственото такова нещо е бездействието, което означава, че висшата справедливост като еднаквото помагане на всички околни е осъществима единствено в лицето на пълното бездействие. Справедливо би било ябълката да се остави на земята, все едно никога не е падала в ръката на когото и да било, като по този начин независимо колко хора гледат и независимо какво знаят, всички ще получат равни части от нея и всички ще могат в унисон да заявяват, че това е справедливост. Но няма е възможно да има пълно бездействие, когато всеки независимо какво решение взема през живота си, прави нещо? Дори отказът от вземането на решение е само по себе си едно решение, едно действие, а оттам и несправедливост. Следователно областта на справедливост трябва да се ограничи, защото възможностите на човек не са безкрайни. Справедливостта тогава ще се възприема като такава сред една общност, една част от хората по света. Така аз и моят приятел, интересувайки се само от справедливостта на другия, ще извършваме „относителна“ справедливост един спрямо друг, защото трябва да има мяра дори и в справедливостта.

С думите на Биант „властта ще покаже какъв е мъжът“ Аристотел показва, че именно подчинението или неподчинението без външен натиск на закона, който според древните гърци означава помощ на околните, би показало на какво наистина е способен един човек. Ето защо справедливият човек поради наложени със сила отвън правила не е наистина справедлив. Оттук Аристотел прави извода, че справедливостта единствена от всички добродетели се пада външна за имащия я благо, защото чрез нея се облагодетелстват безвластните и потиснатите. Според текста „най-лош е онзи, който е порочен и спрямо себе си, и спрямо приятелите си; а най-добър е не онзи, който е добродетелен спрямо себе си, а този, който прави това спрямо друг – защото това е трудно да се направи“. Интересно е как в определението си за добродетелност Аристотел ликвидира насочената към индивида такава и оставя като единствено определение за най-добро насочената към околните. По този начин той си противоречи с преди поставената теза, че две противоположности трябва да имат еднаква сложност. Единственото обяснение за това той дава кратко с думите: „защото това е трудно да се направи“. Но няма трудността е основателна причина за една такава промяна? Трудното и справедливото деяние далеч не са синоними, защото първото изявява субективната оценка на негов наблюдател, докато справедливостта е вътрешноприсъща на едно дело. Оттук следва, че определението за най-добро трябва да бъде допълнено с добродетелността към себе си. Равенството в определенията на „справедливост“ и „добродетел“ ни дава основание да се твърди, че справедливостта побира в себе си цялата добродетел, а несправедливостта – цялата порочност. Разликата между тях единствено се разкрива при разглеждането на различните перспективи, защото справедливостта се изявява единствено при отношенията спрямо другите, докато добродетелта е предразположението на душата, което предизвиква такива отношения.

В края на текста Аристотел разделя несправедливостта на две части. Едната е свързана с липсата на добродетел. Така например страхливите и развратните ще са несправедливи. Другата е свързана с желанието за намиране на изгода. Въпреки че не можем да наречем стремежа към облагодетелстване недобродетелност, защото не е причинено от несъвършенство на характера, ние знаем, че това е несправедливост, защото го осъждаме. Така направеното разделение на справедливостта я лишава от нейната универсалност. Справедливостта следва да е обективна, но как би била тя обективна, когато част от нея е свързана с добродетелта, при която човек с ограничено познание съди действията на другите? Така например влезият в затвора за убийството на човек не може да бъде наречен недобродетелен, защото може да е бил натопен от някого. Следва, че единствено всезнаещ човек може да определя кой е добродетелен и кой не. Оттук изказването на Аристотел „отказалият парична помощ поради стиснатост“ губи своя смисъл. Откъде може да сме сигурни, че това е направено поради стиснатост? Възможно е да са били налице неизвестни обстоятелства, непозволяващи му да помогне на приятеля си, например неналичност на поисканите му пари. Тогава за своя приятел този човек ще е несправедлив и стиснат, докато практически той просто е нямал възможност. Именно чрез обективността на справедливостта се отрича равнопоставеността ѝ с добродетелта, която е субективна. Именно поради тази причина справедливият човек ще е справедлив независимо кой го наблюдава, но и винаги ще може да бъде открит някой невежа, който да го определи като недобродетелен.

Справедливостта Аристотел осмисля като едно сложно понятие. Въпреки това неговите определения са изпълними в реалния свят (перфектна държава с перфектни закони не съществува). Дори ако съществуваше такава идеална държава, в нея справедливостта ще е възприета като действие, което е добродетел за всички. Поради многобройността на хората, както и техните култури и разбирания за света, това действие ще клони винаги към нулата, от което следва, че единственото истински справедливо поведение, според определенията на Аристотел, би било невъзможното в реалността пълно бездействие.

Тодор Миленов Христов, 12^Г клас

Математическа гимназия „Д-р Петър Берон“

гр. Варна